

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 5^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1992

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΙΧΑΗΛ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Μανόλης Χατζηδάκης**, παρουσιάζοντας τὸ βιβλίο τῶν Kurt Weitzmann and George Galavaris, *The Monastery of Saint Catherine at Mount Sinai. The Illuminated Greek Manuscripts. vol. I from Ninth to Twelfth Century*. [1990] Princeton University Press. 203 σ., XXVIII πίν. ἐγχρ. (= 54 εἰκ.) XXIX - CXCVIII πίν. μ/α (= 716 εἰκ. ...), σχῆμα 4ο, λέγει τὰ ἑξῆς:

Ἔχω τὴν τιμὴ καὶ τὴν χαρὰ νὰ παρουσιάσω σήμερα στὴν Ὀλομέλεια τῆς Ἀκαδημίας τὸν πρῶτο τόμο μιᾶς ἐπιβλητικῆς ἔκδοσης μὲ περιεχόμενο τὸν κατάλογο καὶ τὶς μικρογραφίες 69 εἰκονογραφημένων χειρογράφων τῆς Μονῆς τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ, χρονολογημένα ἀπὸ τὸν 9ο ἕως τὸν 12ο αἰῶνα. Ἐνὰς δεύτερος τόμος θὰ περιλαμβάνει τὰ χειρόγραφα 13ου - 15ου.

Πρόκειται γιὰ ἔργο τοῦ καθηγητῆ Kurt Weitzmann, ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας, γνωστοῦ βυζαντινολόγου, σὲ συνεργασία μὲ τὸ μαθητὴ του, καθηγητῆ Γεώργιο Γαλάβαρη, τοῦ Πανεπιστημίου McGill τοῦ Montreal - Καναδᾶ, ἐπίσης ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Πρέπει πρῶτα νὰ ἐξαρθεῖ τὸ γεγονός ὅτι τὸ μοναστήρι αὐτό, ποὺ ἰδρύθηκε τὸν 6ο αἰῶνα ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανό, σὰν κάστρο γιὰ τὴν προστασία τῶν συνόρων στὴν ἐσχατιὰ τῆς αὐτοκρατορίας, ἔχει ζήσει ἕως τώρα σὲ ἀδιάσπαστη συνέχεια βίου ἐλληνοῦ, ἂν καὶ ξεκομμένο ὀριστικὰ μετὰ τὴν ἀραβικὴ κατάκτηση τὸν 7ο αἰῶνα ἀπὸ τὸ Βυζάντιο. Μὲ τὸ τεράστιο — θὰ ἔλεγα οἰκουμενικὸ — κύρος τῆς ἡ Μονῆς ἐπέζησε καὶ ἐπιβλήθηκε ἐπὶ αἰῶνες, αὐτοδύναμη, μέσα στὴν ἀραβικὴ ἐπικράτεια, μὲ ἀναμφισβήτητα προνόμια ἀσυλίας. Ὁ τόπος ὅπου κτίσθηκε, στὴ ρίζα τοῦ βουνοῦ

Χωρήβ, τόπος καθαγιασμένος από την θεοφάνεια στον Μωϋσῆ με τις δέκα ἐντολές, και από τή Φλεγόμενη Βάτο που εἶδε ὁ Μωϋσῆς.

Ἀξιοσημείωτο ἀκόμη ὅτι τὸ μακρινὸ αὐτὸ μοναστήρι κατόρθωσε ὄχι μόνο νὰ περισώσει, με ἕναν περιορισμένο ἀριθμὸ Ἑλλήνων μοναχῶν, τοὺς ἀρχικοὺς καλλιτεχνικοὺς θησαυροὺς, ἀλλὰ και νὰ τοὺς πλουτίσει στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων. Μνημονεύω ἐδῶ τὶς 2.000 ἐξαιρετες εἰκόνες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ ἐξακόσιες περίπου ἀποτελοῦν μοναδικὸ στὸν κόσμο σύνολο βυζαντινῆς ἐποχῆς ἔργων — που διατηρήθηκαν και με τὴ βοήθεια και τοῦ ξηροῦ κλίματος, ἀλλὰ και ἔμειναν συγκεντρωμένες στὴ Μονὴ χάρη στὸν ἔνθεο ζῆλο και τὴν εὐλάβεια τῶν μοναχῶν.

Ἡ τιμὴ γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ θησαυροῦ αὐτῶν τῶν εἰκόνων γιὰ τὸ νεότερο κόσμο ἀνήκει στὴν ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, γιατί πρώτη ἡ αἰμένηστη Μαρία Σωτηρίου ἀνακάλυψε και δημοσίευσε ἕναν μεγάλον ἀριθμὸ βυζαντινῶν εἰκόνων, ἐνῶ οἱ Ρῶσοι βυζαντινολόγοι που εἶχαν προηγηθεῖ ἀρκέστηκαν νὰ πάρουν μαζί τους ὀλίγες ἐκλεκτὲς εἰκόνες στὸ Κίεβο. Ἡ τιμὴ ὅμως γιὰ τὸν καθαρισμό, ἀποκάλυψη πολλῶν ἀλλὰ και τὴ συντήρηση τῶν εἰκόνων αὐτῶν τοῦ Σινᾶ ἀνήκει ἐπίσης στὴν ἑλληνικὴ Ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία (1962-1967). Στὴν δημοσίευση τῶν ἀξιόλογων μεταβυζαντινῶν εἰκόνων τῆς Μονῆς, που ἐπεξεργάζεται ὁ ὁμιλῶν σὲ συνεργασία με τὴν καθηγήτρια κ. Νανὼ Χατζηδάκη, ἡ Ἀκαδημία μας συνεργάζεται με τὸ πανεπιστήμιο τοῦ Princeton και με τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Princeton University Press.

Τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα εἶναι περίπου 2.000. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτά, ὑπάρχουν 600 ἀραβικά, 250 συριακά και ἀκόμη 100 περίπου γεωργιανά, γιατί κατὰ καιροὺς τὸ μοναστήρι εἶχε φιλοξενήσει ὀρθόδοξους μοναχοὺς ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς ὀρθόδοξους λαοὺς και ἕνα διάστημα ἀκόμα και ὁμάδα λατίνων μοναχῶν (σταυροφορίες).

Ἐρχόμαστε στὸ βιβλίον τῶν Weitzmann - Γαλάβαρη. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ καθηγητὴς Weitzmann ἦταν ὁ κυριότερος μοχλὸς τῶν ἐρευνητικῶν ἀποστολῶν που ὀργάνωσαν σὲ συνεργασία τὰ πανεπιστήμια τοῦ Michigan και τοῦ Princeton στὸ μοναστήρι (1958-1965), ὅπου ἔγινε γιὰ πρώτη φορὰ συστηματικὴ καταγραφή και προπάντων ἐξαντλητικὴ φωτογράφηση τῶν πάντων και εἰδικότερα ὅλων τῶν εἰκόνων και ὅλων τῶν μικρογραφιῶν τῶν χειρογράφων. Με τὴ διαφορὰ ἀπὸ προηγούμενες ἀποστολὲς ὅτι τώρα μεγάλη προσοχὴ δόθηκε και στὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα τῶν χειρογράφων. Ὑπενθυμίζω ἀκόμα ὅτι ὁ Weitzmann εἶναι ὁ κατεξοχὴν εἰδικὸς μελετητὴς τῶν βυζαντινῶν μικρογραφιῶν και ὅτι ὁ πολὺ νεότερος καθηγητὴς Γαλάβαρης ἔχει εἰδικευθεῖ στὴν ἴδια κατηγορία ἔργων τέχνης τοῦ Βυζαντίου. Εἰδικότερα, τὸ κείμενο τοῦ καταλόγου ἔγραψε ὁ Γ. Γαλάβαρης και σὲ συνεργασία με τὸν Weitzmann ἐφθασαν στὸ δημοσιευμένο τελικὸ κείμενο.

Τὸ βιβλίον εἶναι μεγάλου σχήματος μὲ 193 δίστηλες σελίδες κειμένου, μὲ 28 ἑγχρωμοὺς πίνακες ποὺ περιέχουν 54 εἰκόνες, καὶ μὲ 148 πίνακες ποὺ περιέχουν 716 μαυρόασπρες εἰκόνες. Δημοσιεύονται σ' αὐτὸ ὅλες οἱ μικρογραφίες καὶ οἱ διακοσμῆσεις ἀπὸ 69 χειρόγραφα τοῦ 9ου ἕως καὶ τοῦ 12ου αἰώνα, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τὴν ποικιλία τῶν τάσεων τῆς βυζαντινῆς μικρογραφίας τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ σχετίζονται μὲ τὶς τύχες τῆς Μονῆς, καθὼς ὁρισμένα ἀπὸ αὐτὰ ἔχουν ζωγραφισθεῖ μέσα στὸ μοναστήρι, ἐνῶ ἄλλα στὴ γειτονικὴ Παλαιστίνη. Ἀλλὰ τὰ σημαντικότερα μαρτυροῦν τὶς ἄμεσες ἢ ἔμμεσες ἐπαφές τῆς Μονῆς μὲ τὰ ἐργαστήρια τῆς αὐτοκρατορικῆς Κωνσταντινούπολης. Σημειώνεται ὅτι αὐτὰ εἶναι ἀπὸ τὰ σημαντικότερα τῆς ἐποχῆς τους.

Στὸ πλούσιο κείμενο προηγεῖται μιὰ οὐσιώδης ἐπισκόπηση τοῦ συνόλου τῶν εἰκονογραφημένων χειρογράφων καὶ ἀκολουθεῖ τὸ κύριο σῶμα τοῦ βιβλίου, δηλαδὴ ὁ κατάλογος τῶν χειρογράφων, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα ἐπιστημονικῆς ἀκρίβειας, τόσο στὴν περιγραφή τῆς κάθε μικρογραφίας, ὅσο καὶ στὸν λιτὸ ἀλλὰ οὐσιαστικὸ σχολιασμὸ μὲ τὴ συσχέτιση μὲ ἄλλα συγγενικὰ χειρόγραφα εὐρισκόμενα ἄλλοι, γιὰ τὸν ἀκριβέστερο προσδιορισμὸ τῆς καταγωγῆς τοῦ χειρογράφου καὶ τῆς χρονολόγησής του. Γιὰ τὰ σημαντικότερα χειρόγραφα, ὅπως ἡ Κοσμογραφία τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Ἰνδικοπλεύστη, συνοψίζεται ἡ ἐξέλιξη τῆς προβληματικῆς γιὰ τὴ γένεση τοῦ χειρογράφου καὶ τὴ σχέση του μὲ τὰ ἄλλα τρία σωζόμενα χειρόγραφα τοῦ ἴδιου συγγραφέα. Σὲ χωριστὸ κεφάλαιο ἐξετάζονται γιὰ κάθε χειρόγραφο τὰ εἰκονογραφικὰ καὶ τεχνοτροπικὰ χαρακτηριστικά του. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ παρέχονται στὸ μελετητὴ μὲ μεγίστη ἀκρίβεια ὅλα τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ χειρογράφου καὶ μὲ τὸν σχολιασμὸ καὶ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία καθίσταται ὁ κατάλογος αὐτὸς ἓνα πρῶτης τάξεως ἐργαλεῖο μελέτης.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι πλήρης κατάλογος ὅλων τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων τοῦ Σινᾶ δὲν ὑπάρχει γιὰ διάφορους λόγους, ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν ὑπάρχουσα παλαιότερα μεγάλη δυσκολία ἐπίσκεψης τῆς Μονῆς, λόγῳ τῆς μεγάλης ἀπόστασης τῆς Μονῆς ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικὰ κέντρα τοῦ κόσμου. Εἰδικότερα γιὰ τὰ εἰκονογραφημένα, ἓνας ἀριθμὸς κωδίκων εἶχε γίνει γνωστὸς ἀπὸ δημοσιεύματα διαφόρων παλαιότερων, ἐρευνητῶν ἀλλὰ τὸ σύνολο, δημοσιευμένο μὲ τέτοια πληρότητα καὶ τυπογραφικὴ τελειότητα ἀποτελεῖ ἓνα βαρυσήμαντο ἐπιστημονικὸ γεγονός ποὺ θὰ δώσει τροφή γιὰ πολλὰς μελλοντικὰς μελέτες, ἀκόμη καὶ γιὰ ἀναθεωρήσεις παραδεγμένων ἀπόψεων. Ἀποτελεῖ δηλαδὴ ἓνα ἀνεκτίμητο δῶρο στὴ διεθνῇ βυζαντινῇ ἐπιστῇ μὴ ὁ κατάλογος αὐτός, καὶ μάλιστα τώρα ποὺ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ πράγματα αὐτὰ ἔχει ἀπλωθεῖ στὸν κόσμον.

Εἶναι ἀληθινὴ εὐλογία ὅτι ὁ γηραιὸς τώρα καθηγητὴς Weitzmann μπόρεσε νὰ

διακπεραιώσει καὶ μάλιστα τόσο λαμπρὰ αὐτὸ τὸ σχέδιο ποὺ εἶχε συλλάβει πρὶν ἀπὸ πενήντα χρόνια, κατὰ τὰ ὁποῖα εἶχε ἐργασθεῖ σκληρὰ γιὰ τὴν πραγματοποίησή του, συγκεντρώνοντας τὸ ἀπαραίτητο ὕλικό — μαζί με ὅλο τὸ ἄλλο στὸ Σινᾶ. Καὶ ἀκόμα εἶναι εὐτυχὴς ἡ συγκυρία ὅτι εἶχε ἓναν μαθητὴ προετοιμασμένο γιὰ νὰ ἐπιτελέσει τὸ ἔργο τῆς οὐσιαστικῆς συνεργασίας, με ἀποτέλεσμα τῇ σύνταξί τοῦ καταλόγου, ὅπως εἶναι ὁ ἡμέτερος καθηγητὴς Γαλάβαρης.

Νὰ εὐχαριστήσουμε καὶ τοὺς δυὸ ἐπιστήμονες γι' αὐτὸ καὶ νὰ εὐχηθοῦμε νὰ δίδει ὁ Θεὸς ἡμέρες σ' αὐτὸν τὸν ἀκούραστο σοφὸ τοῦ Princeton με τὸ πάντα φωτεινὸ μυαλό, ὥστε νὰ τελειώσει σύντομα ὁ δεύτερος τόμος τοῦ ἔργου ποὺ θὰ περιέχει ἀνάλογο ἀριθμὸ χειρογράφων, κι ἔτσι θὰ ὁλοκληρωθεῖ τὸ ἔργο αὐτὸ ποὺ ἀποκτᾷ χαρακτηριστὴ μνημειακό.